

Anna Magdalena Wołek

OD POTWORA DO ROMANTYCZNEGO KOCHAN- KA – PRZEMIANY WAMPIRA W LITERATURZE

Instytut Filologii Klasycznej UJ

Wampiry to jedne z najbardziej popularnych postaci w literaturze i kinie ostatnich lat. Za sprawą powieści takich jak *Dracula* Brama Stokera, *Wywiad z Wampirem* Anne Rice czy wreszcie sagi *Zmierzch* Stephenie Meyer. Warto jednak zauważyć, iż nie jest to motyw popularny jedynie w dzisiejszej popkulturze. Przeróżający, tajemniczy krwio pijca od wielu wieków cieszył się powodzeniem i był na różne sposoby przedstawiany w mitach, legendach, powieściach i filmach. W niniejszym artykule ograniczę się do przedstawienia rodowodu wampira oraz zaprezentowania najważniejszych postaci wampirów w literaturze na przestrzeni epok¹. Spojrzenie na początek istnienia tych bohaterów oraz na to, jak się oni rozwijali, pozwoli nam odpowiedzieć na pytanie, jakie przemiany przeszedł wampir, pozostając postacią wciąż atrakcyjną dla szerokiego grona odbiorców.

Wiara w wampiryzm miała swoje podłoże w religii, konkretniej zaś: w wierze w życie pozagrobowe (popularnej zarówno w wierzeniach greckorzymskich, jak i słowiańskich oraz skandynawskich). Ludzie od wieków obawiali się powrotu zmarłych z zaświatów oraz krzywd, które owi powracający

¹ Omawianie postaci wampira sztuce, filmach, serialach, oraz rozmaitych grach (szczególnie RPG) to temat na osobny artykuł lub nawet serię artykułów.

zmarli mogli im wyrządzić. Granica pomiędzy *orbis interior* i *orbis exterior* była zarówno przerażająca, jak i fascynująca².

Drugim ważnym elementem, który ukształtował postać wampira, była wiara w życiodajną moc krwi. To dzięki niej czarownicy mogli kontaktować się ze zmarłymi, zaś bohaterowie mitów, którzy schodzili do podziemia – uzyskiwać kontakt ze cieniami. Jeden z najdokładniejszych opisów takich praktyk znajdujemy w *Odysei* Homera. Odyseusz, aby porozmawiać z cieniami, składa klasyczną ofiarę (lejąc do dołu miód, wino i mleko), jednak cienie pojawiają się dopiero wtedy, gdy dodaje krew zwierzęcia ofiarnego³. Przyciąga ona zmarłych, którzy przybywają tłumnie. Pragną choć na chwilę odzyskać kontakt ze światem żyjących, który musieli opuścić. Poprzez skosztowanie krwi odzyskują na chwilę złudzenie życia. Odyseusz, wiedząc, że musi porozmawiać z jednym konkretnym duchem (duchem Tejrezjasza), odpędza pozostałe many⁴ za pomocą miecza, nie pozwalając im skosztować krwi. Tejrezjasz wyjaśnia potem Odyseuszowi, że krew pozwala na uzyskanie od zmarłych odpowiedzi na wszystkie pytania:

Pozwól tylko Marom nieżyjących osób
Krwii tej liznąć, a każda powie, co ma na dnie
Lecz gdy wzbronisz, zamilknie i w głębiach przepadnie⁵.

Podobne opisy znajdujemy również w *Tebaidzie* Stacjusza, *Eneidzie* Wergiliusza oraz *Farsaliach* Lukana. Krew była zatem łącznikiem świata realnego ze światem podziemnym i postaciami z nimi związanymi.

Warto tu zaznaczyć, iż w mitologii grecko-rzymskiej nie pojawiają się postaci, które mogłyby być uznane za klasyczne wampiry. Wiele jest natomiast istot, które posiadają cechy wampiryczne (picie krwi, aktywność nocą, zmienność kształtu, nadzwyczajna siła i szybkość, bycie nieumartym, zdolności hipnotyzowania, erotyczność etc.) i w których postać wampira mogła mieć swój początek. Z pewnością warto tutaj wymienić szczególnie harpie i strzygi⁶ –

² Stąd popularność także innych postaci związanych ze światem zmarłych, czyli nekromantów. Praktyki wróżenia przyszłości ze zwłok, zejść do podziemia czy przyzywania cieni (potem także animowania zwłok) były zakazane, lecz także fascynujące.

³ Por. Homer, *Odyseja* XI, 35-36.

⁴ Many, łac. Manes, duchy zmarłych.

⁵ Homer, *Odyseja* XI 150-153.

⁶ Szczegółowa analiza harpii i strzyg oraz ich podobieństw do wampira w artykule: A. Wolek, *Harpie i strzygi czyli przodkowie współczesnych wampirów*, „*Źródła Humanistyki Europejskiej*” 2011, t. IV, ss. 59-72.

skrzydlate istoty znane z mitologii, które żywiły się zwłokami/krwią, potrafiły latać i były nadzwyczajnie silne⁷. Stworzeniami, które piły krew ludzi i hipnotyzowały głosem, były również syreny. Cechy wampiryczne, takie jak picie krwi, oraz powiązanie z erotyką (kuszenie ofiar) możemy zaobserwować u empuz i lamii⁸. Krew piją także wspomniane już dusze zmarłych (nazywane *Larvae*, *Lemures* lub *Manes*⁹), które przy okazji, podobnie jak wampiry, są częścią świata podziemnego.

Omawiając przodków wampirów, nie sposób nie sięgnąć do wierzeń słowiańskich. Właśnie według nich z niepogrzebanych zwłok (tylko dopełnienie rytuałów pogrzebowych mogło zapewnić duszy spokój i szczęśliwe przejście w zaświaty – jeżeli ciało nie zostało pochowane, duch powracał i mógł być niebezpieczny dla żyjących) mógł narodzić się wampir (zwany również upiorem, upirem, wupi, martwcem etc.). Taki powracający zmarły mógł wchodzić w interakcję z żyjącymi, zarówno krzywdząc ich, jak i np. współżyjąc seksualnie – co ciekawe, dotyczyło to tylko wampirów płci męskiej, którzy po powrocie często spółkowali ze swoimi żonami.

Zanim przejdę do omawiania wybranych przeze mnie dzieł z literatury (oczywiście selekcja była konieczna, z uwagi na ogromną ilość książek, w których wampiry się pojawiają: omawiane przeze mnie powieści to te, które były – w moim odczuciu – najważniejsze i przełomowe dla przemiany wizerunku wampira), podejmę próbę wyjaśnienia, kim tak naprawdę jest wampir. Co o nim wiemy, jakie są najpopularniejsze jego cechy, bez czego sobie wampira nie wyobrażamy. Każdy może bez trudu odpowiedzieć na takie pytanie, szczególnie, że – jak pisze K. Kaczor w swojej książce poświęconej postaciom najsłynniejszych wampirów: „(...) jest dobrze wszystkim znanym krwiopijcą, odzianym w czarną pelerynę, posiadającym charakterystyczne uzębienie i za dnia sypiającym w trumnie”¹⁰.

⁷ Szczególnie interesujące wydają się tu strzygi (łac. *strix*), opisywane przez Owidiusza w *Fasti* i *Metamorfozach*.

⁸ Por. A. Wołek, Erichtho – strzyga, nekromantka, lamia?, „Nowy Filomata” 2010, nr. 14, ss. 205- 211.

⁹ Motyw ten jest znacznie bardziej popularny i lepiej rozwinięty w mitologii rzymskiej (ze względu na wpływy etruskie, w mitologii Etrusków bowiem, życie pozagrobowe i świat zmarłych zajmowały bardzo ważne miejsce. Więcej na ten temat: por. A. Wołek, Powracający zmarli w literaturze starożytnego Rzymu, „Nowy Filomata” 2011, ss. 227-235.

¹⁰ Por. K. Kaczor, *Od Draculi do Lestata. Portrety Wampira*, Gdańsk 1998., s. 7.

Za najważniejsze cechy wampira¹¹ powszechnie uznaje się picie krwi, funkcjonowanie nocą (przynajmniej do niedawna), związek ze światem zmarłych, liczne umiejętności, których nie posiadają zwykli ludzie, na przykład: nadzwyczajna siła, zamiana w wilka, psa, nietoperza i inne zwierzęta, a także w mgłę. Wampiry mogą hipnotyzować (zarówno wzrokiem, jak i głosem), a także uwodzić (bardzo często przedstawiane są jako istoty piękne i eleganckie). Poza krwią nie spożywają żadnych pokarmów, potrafią wpływać na zjawiska pogodowe (wywołać burzę czy deszcz). Boją się święconej wody i krucyfiks, srebra, czosnku. Nie mogą wejść do domu, jeśli nie zostaną doń zaproszone.

Opinie badaczy odnośnie do pochodzenia słowa „wampir” są podzielone. Heinrich Kunstmann przeprowadził analizę fonetyczną tej nazwy i stwierdził iż wywodzi się ona od imienia greckiego herosa Amphiaraoa. Był to bohater pogrzebany żywcem – gdy uciekał rydwanem przed ścigającym go Tebańczykiem, Zeus swym gromem rozłupał ziemię. Amphiaraoa i jego woźnica Baton wpadli do tej szczeliny i żywi znaleźli się w świecie podziemia, z którego już się nie wydostali¹².

Inna teoria na temat pochodzenia terminu „wampir” wywodzi go od starosłowiańskiego *qpyr* – od bohatera z legend, pod którym rozstąpiła się ziemia, upadł w otchłań i spłonął żywcem. Encyklopedia księdza Benedykta Chmielowskiego 1754, powtarza etymologię jezuita Jerzego Gengelli – *upier* albo *upierzycza* zwani są tak od pierza, bowiem tak szybko się poruszają, jakby mieli skrzydła i pierze. Aleksander Brückner natomiast uważa, że w *qpyr* występuje to samo *pyr* (od pnia *per* – „latać”) co w „nieto – pyrz”. Według niego pierwotny wampir miał postać ptaka nocnego¹³. Z kolei niektórzy badacze wywodzą słowo wampir także z tureckiego *uber* („czarownik”), lub z języka węgierskiego¹⁴. Wiązane jest ono również często z łacińskim *strix*, portugalskim *bruxa* (kobieta ptak wysysająca krew dzieci). Dowodziłoby to tezy, iż głównym prototypem wampira były mitologiczne strzygi i harpie.

Do języka angielskiego słowo wampir trafiło po raz pierwszy w 1734 roku jako określenie: „ciała osoby zmarłej, które ożywione przez złego ducha

¹¹ Więcej informacji na ten temat: por. A. Wolek, *Harpie (...)*, ss. 59-60.

¹² Por. R. Graves, *Mity greckie*, tłum. H. Krzeczkowski, Warszawa 1992. s. 326.

¹³ Por. M. Janion, *Wampir. Biografia symboliczna*, Gdańsk, 2004, ss. 18-20.

¹⁴ Por. R.H. Robbins, *Encyklopedia czarów i demonologii*, tłum. M.k Urbański, Warszawa 1998, s. 307.

wychodzi z grobu i ssie krew żyjących, gubiąc ich tym sposobem”¹⁵. W roku 1762 wampirem nazwano wielkiego nietoperza z Ameryki Południowej, wysysającego krew zwierząt. Warto zaznaczyć, że nietoperz często jest identyfikowany z wampirem – ze względu na nocny tryb życia, niechęć do światła, picie krwi, czy wreszcie kojarzenie go z ptakiem i ssakiem jednocześnie.

Grecy nazywali swoje wampiry *brukolak*, lub *vrykolak* i widzieli ścisły związek wampira z wilkołakiem. Umarli, którzy wychodzili z grobów i ssali krew żywych, byli na przemian okreśłani mianem wilkołaków i wampirów, a zmarły wilkołak stawał się wampirem¹⁶.

Serbski i bułgarski *wampir*, rosyjski *upyr*, czeski *upir*, polski *wąpierz*, północnogrecki *wampiras* z czasem ujednocniają się i powstaje znany wszystkim i używany do dziś termin „wampir”, *vampire*. Jako że wiara w wampiry – a przynajmniej stworzenia o cechach wampirycznych – rodziła się zarówno w Grecji, jak i w krajach słowiańskich, trudno jednoznacznie odpowiedzieć na pytanie, skąd wywodzi się to słowo i gdzie ukształtowała się ostatecznie postać wampira.

Dopiero w XVIII wieku postać wampira doczekała się dokładnych definicji. Słowa „wampir” użyli po raz pierwszy dziennikarze – w 1725 i 1731 roku, przytaczając przypadki wampiryzmu w Serbii¹⁷. Termin „wampiryzm” bardzo szybko zyskał popularność i już w XVIII wieku w Anglii mianem wampira okreśłano tyrana, który „wysysał życie swych poddanych”. Dla Woltera wampirami byli mnisi, żerujący na królach i narodach¹⁸. Dziś mówi się także o wampirach energetycznych – osobach, które pozbawiają swoich partnerów i ludzi z najbliższego otoczenia energii – oraz o wampiryzmie dzieła sztuki, które wysysa siły twórcy. Wampirami nazywa się także seryjnych morderców kobiet – szczególnie, jeśli z zabójstwem połączony jest gwałt, nekrosadyzm lub kanibalizm¹⁹.

Słowiańska nazwa *wąpierz* została przeniesiona do kultury angielskiej jako *vampyre* i zyskała popularność po 1897 roku, kiedy Bram Stoker wydał

¹⁵ Ibidem, s. 307.

¹⁶ Por. M. Janion op.cit., s. 26

¹⁷ Por. E. Petoia, *Wampiry i wilkołaki. Źródła, historia, legendy, od antyku do współczesności*, tłum. A. Pers et al., Kraków 2004, s. 36.

¹⁸ Por. C. Lecoteux, *Tajemnicza historia wampirów*, tłum. B. Spieralska, Warszawa 2002, s. 6.

¹⁹ Por. P. Kowalski, *Zwierzoczkoupiory, wampiry i inne bestie*, Kraków 2000, s. 12.

swoją powieść *Dracula*²⁰. W ten sposób *wampir* wrócił do literatury polskiej już jako wampir.

Utożsamiony z wampirem został także – głównie za sprawą filmu – *nosferat*. Jest to, podobnie jak wampir, duch zmarłego, który powraca do świata żywych. Według Adriena Cremene słowo *nosferat* wywodzi się od rumuńskiego *necurat* – czyli „nieczysty”. Terminu tego używało się, mówiąc o złych duchach, których prawdziwych imion nie chciało się wymawiać²¹.

Postać wampira przeszła długą drogę, od kiedy pierwszy raz został nazwana w ten właśnie sposób. Od utworu *Narzęczona z Koryntu* Goethego, który sam autor nazwał powieścią wampiryczną²², postać krwio pijcy ewoluowała, a liczni autorzy stworzyli swoje typy wampirów. Dzieło Goethego zostało wydane w 1797 roku i przedstawia starcie dwóch odmiennych kultur – chrześcijańskiej i pogańskiej. Kim jest tytułowa *Narzęczona* i jakie są jej cechy? Kobieta uosabiać ma naturę pogańską – nieskrępowaną, sensualistyczną, otwartą. Opozycją dla *Narzęczonej* jest w utworze jej matka – kobieta o surowej moralności. Inspiracją do napisania tej ballady było dzieło *Flegona* z II wieku. Odwrotnie jednak niż u antycznego autora, Goethe nie podkreśla upiorności wampirzej kochanki. Nie jest ona błada i odrażająca, zaś *Narzęczony* (który również jest poganinem) sam nie zgadza się na rozłączenie ze zmarłą ukochaną. Wie, że jest ona wampirem, a mimo to kocha ją i nie chce, by ich rozdzielono. Dziewczyna jest piękna i zmysłowa, jej kochanek nie wyobraża sobie życia bez niej i ostatecznie oboje giną spaleni na pogrzebowym stosie. Taki obraz wampira – jako istoty pięknej, potrafiącej uwodzić, związanej ze sferą życia seksualnego i będącej opozycją dla chrześcijaństwa – został chętnie przejęty przez kolejnych autorów piszących powieści wampiryczne.

Na dobre zagościł wampir w literaturze romantycznej dzięki noweli *Wampir* autorstwa Johna Williama Polidoriego (1795 – 1821). Główny bohater tego wydanego w 1818 roku dzieła to lord Ruthven – pierwowzór późniejszego popularnego wizerunku wampira. Co ciekawe, postać ta miała być wzorowana na kompanie Polidoriego, lordzie George’u Gordonie Byronie. Lord Ruthven był mężczyzną niezwykle eleganckim i przystojnym, lubiącym piękne kobiety i wystawne bale. Warto tu podkreślić, że w mitach (szczególnie tych z kręgu grecko-rzymskiego, oraz później w tradycji chrześcijańskiej, rzadziej w kulturze

²⁰ O której piszę w dalszej części artykułu.

²¹ Por. M. Janion op. cit, s. 24.

²² Por. ibidem, s. 14.

pogańskich Słowian) wampiry tudzież postaci o wampirycznych cechach były zazwyczaj kobietami. Podobnie było z bohaterką ballady Goethego. U Polidoriego zaś znajdujemy tak typowego dla późniejszej literatury wampira – mężczyznę, eleganckiego i bogatego, charakteryzującego się nienagannymi manierami lorda. Staje się on mordercą swoich kochanek, jedną z jego ofiar zaś jest młoda Iante, miłość jego przyjaciela Aubrey'a. Opis wampira, którego spotyka Aubrey, jest bardzo typowy i niejednokrotnie powtarzany w innych dziełach – dlatego bez wątpliwości można stwierdzić, iż wampir Polidoriego był wzorem dla tego typu postaci w całej późniejszej literaturze wampirycznej. Aubrey spotyka wampira nocą, podczas burzy (powiązanie wampira z burzą i ulewą to popularny motyw), jego koń płoszy się (wpływ wampira na zwierzęta), do tego napotkana istota jest niezwykle silna i szybka oraz okrutna. Ruthven to za dnia elegancki, czarujący dżentelmen, nocą zaś bezwzględny, żądny krwi zabójca. Polidori połączył w nim cechy okrutnej, krwiożerczej bestii o nadprzyrodzonych zdolnościach, znanej z mitów i legend, oraz romantycznego kochanka, skazanego na dramatyczny koniec. Nic dziwnego, iż postać ta stała się tak popularna i interesująca dla szerokiego grona odbiorców.

W literaturze dotyczącej wampirów na uwagę zasługuje z pewnością *Carmilla* autorstwa irlandzkiego pisarza Josepha Sheridana Le Fanu (1814 – 1873). Opowiadanie jest jednym z pięciu utworów wchodzących w skład cyklu *In a Glass Darkly*. Jest to zdecydowany przełom w literaturze dotyczącej wampirów: dzieła Le Fanu są przepełnione erotyką i skupiają się na lesbijskich związkach wampirów i ludzi. Ofiarą tytułowej bohaterki, Carmilli, jest niewinna Laura. Na początku dziewczyna nie jest świadoma tego, co się z nią dzieje – ma dziwne sny, budzi się nocą, czując na swoim ciele pocałunki (szczególnie w okolicy szyi) i nie mogąc złapać oddechu. Po nocnych wizytach wampirzycy Laura jest błąda i słaba. Pozornie prosta w odbiorze powieść dotyczy w rzeczywistości dwóch interesujących z socjologicznego punktu widzenia kwestii. Pierwszą jest przedstawienie przez Le Fanu kobiecego pożądania i niezgłębionych pragnień symbolizowanych przez wampiryzm lesbijski. Druga kwestia to temat *doppelgängera*, czyli sobowtóra. Zmarła hrabina Mircalla, powróciwszy jako wampir, nie może używać swojego własnego imienia, musi zamienić je na inne, które składa się z tych samych liter. Tak właśnie rodzi się Carmilla – piękna, młoda kobieta, która uwodzi dziewczyny by wypijać ich krew. Warto podkreślić, że to właśnie picie krwi zaspokaja jej seksualny apetyt. W opowiadaniu świat realistyczny miesza się z fantastycznym, granica jest bardzo cienka i czytelnik z początku nie wie, czy Carmilla pojawia się naprawdę, czy tylko

w snach Laury. Spotkanie wampirzycy budzi w dziewczynie uśpione pożądanie, lecz również strach. Zdrowy rozsądek i obawy walczą z nieznanym dotąd uczuciem i pragnieniami. Ostatecznie Laura staje się akolitką wampirzycy. Miłość łączy się z okrucieństwem, zaś życie ze śmiercią. Laura zostaje niewolnicą, nieświadomą tego, co ją czeka, Carmilla zaś, która na początku uosabiała szalone pożądanie, jest coraz bardziej zaborcza i okrutna. Ratunkiem dla Laury okazuje się jej ojciec: wzywa on ludzi, którzy przebijają serce wampirzycy osinowym kołkiem. Nie uwalnia to jednak młodej dziewczyny od koszmaru. Narratorka wyznaje, iż widzi teraz dwie Carmille – raz wesołą i piękną, a kiedy indziej groźną. Utwór Le Fanu zrywa dotychczasowo przypisywane kobiecie role, czyni z niej postać aktywną seksualnie i podejmującą inicjatywę. Bohaterka *Carmilli* to pierwsza w historii literatury wampirzyca o homoseksualnych skłonnościach, nic zatem dziwnego, iż stała się wzorem dla wielu późniejszych postaci.

Zdecydowanie najbardziej znaną powieścią o wampirze stał się *Dracula* Brama Stokera (1847 – 1912). To właśnie jego powieść zapoczątkowała serię dzieł poświęconych najstynniejszemu dziś wampirowi – Vladowi III, czyli Draculi. Książę Nocy, bo tak również nazywano hrabiego, to postać historyczna, włoski gospodar (1431 – 1476) znany z okrucieństwa i nazywany Palownikiem. Wampir w powieści Stokera to mężczyzna niezwykle elegancki, zachwycający dobrymi manierami i gustem. Wampir jest blady, szczupły, ma ponury uśmiech i penetrujące spojrzenie. Poza tym hrabia Dracula charakteryzuje się niezwykle elegancją – jest gładko ogolony, odziany w czerń; oraz twarzą przypominającą głowę orła – ma szczupły, ostro wygięty grzbiet nosa i wysokie czoło. Dracula jest wysoki, ma blade, zimne i mocno owłosione dłonie zakończone spiczastymi paznokciami, przypominającymi szpony bestii. Jest szczupły, ma zapadnięte policzki, gęste włosy i krzaczaste brwi. Bładość cery podkreślają wydętne, czerwone usta o okrutnym wyrazie, z białymi ostrymi zębami. Obrazu dopełnia szeroki i mocny podbródek i zakończone ostro u góry uszy²³.

Jeśli chodzi o wampiry kobiece u Stokera, to były one podobne do męskich – miały bladą cerę, lśniące oczy, duże, czerwone usta i spiczaste, śnieżnobiałe zęby. Występowały często w roli zabójczych kusielek lub pomocnic

²³ Por. B. Stoker, *Dracula*, tłum. M. Król, Kraków 2005, s. 23.

hrabiego Draculi²⁴. Zwykle to kobiety wampiry przemieniały się w ptaki lub pół kobiety, pół ptaki, zdarzało się to jednak również wampirom przeciwnej płci. Ofiara hrabiego Draculi, Lucy, w swoim pamiętniku pisała, że obwiała się zasnąć, by nie nawiedził jej znów w nocy jakiś koszmar, a gdy zamykała oczy, słyszała jakby trzepotanie skrzydeł za oknem. Kiedy obudziła się po czwartym już ataku hrabiego, była blada i ciężko jej było oddychać²⁵. Można zatem przypuszczać, że wampir siadał na piersi swojej ofiary w postaci ptaka.

Jeżeli chodzi o kobiety wampiry, przedstawiane są jako typowe *femme fatale* i często porównywane do modliszki²⁶. Określane są jako kobiety o wyglądzie lubieżnym, jednocześnie są seksowne i pociągające²⁷. Co ciekawe – o ile wampir nawiedza swoją ofiarę kilka razy, wampirzyca odbywa tylko jeden stosunek ze swoją ofiarą, a potem od razu ją zabija. Dodatkowo kobiety wampiry wymagają rozkoszy i uległości od swoich kochanków, są chłodne i okrutne. Jednocześnie uwodzą, kuszą (słodka Lucy, po tym, jak staje się wampirem, przechodzi metamorfozę z niewinnej dziewczyny w wyuzdaną kusicielkę), ofiary czują do nich pociąg. Wampirzyce karmią się bólem i śmiercią, które są dla nich równie pociągające jak sam akt seksualny. Ich ofiary zdają sobie sprawę z niebezpieczeństwa, a jednocześnie nie są w stanie oprzeć się ich urokowi. Jonathan wie, że znalazł się w niebezpieczeństwie, w sytuacji, której nie potrafi wyjaśnić w żaden logiczny sposób. A jednak nie próbuje uciekać a z podnieceniem oddaje się w ręce towarzyszek Draculi²⁸:

Jasnowłosa podeszła i pochyliła się nade mną, tak że poczułem na twarzy jej oddech. Z jednej strony był słodki, słodki jak miód i wywoływał mrowienie – tak samo jaj jej głos. Jednak pod tą słodyczą kryła się gorycz, odrażająca gorycz, taka sama, jaką można wyczuć w zapachu krwi²⁹.

Demony kobiece – szczególnie te powiązane ze śmiercią, zawsze były przedstawiane jako piękne kobiety. Za przykład mogą tu posłużyć etruskie demony śmierci z urn i sarkofagów, które są dziewczętami idealnej urody, o delikatnych

²⁴ Wystarczy wspomnieć film F. F. Coppoli *Dracula*, nakręcony na podstawie powieści B. Stokera, gdzie trzy piękne oblubienice hrabiego próbowały uwieść Jonathana Harkera, aby wyssać jego krew.

²⁵ Por. *ibidem*, ss. 171-172.

²⁶ Por.. P. Kowalski *op. cit.*, s. 39.

²⁷ Por. B. Stoker, *op. cit.*, s. 42 – Jonathan gdy ujrzał wampirzyce, poczuł żądzę i chciał by „zaczęły go całować swymi rubinowymi wargami”.

²⁸ Por. *ibidem*, s. 42.

²⁹ *Ibidem*, s. 42

twarzach, „przedstawiane są półnagie, w krótkich spódniczkach podtrzymywanych przez szelki krzyżujące się na nagich piersiach, w wysokich butach, zdobią je bransolety i naszyjniki”³⁰.

U Stokera widać wyraźne wpływy wcześniejszych autorów, szczególnie omawianych tutaj Polidorigo (główny bohater – uwodzicielski, czarujący mężczyzna) i Le Fanu (elementy snu, hipnozy, kobieta zamieniona w wampira przejmująca inicjatywę, objawy występujące u ofiary wampira), jednak to właśnie on sam stał się prekursorem powieści wampirycznych i autorem najsłynniejszej z nich.

Być może nie przełomowym, ale na pewno istotnym dla rozwoju wampira jako bohatera literackiego, okazał się cykl powieści *Kroniki Wampirów* Anne Rice (ur. 1941). Gdy w roku 1976 ukazała się pierwsza część (*Wywiad z wampirem*), świat oszalał na punkcie Lestata, Louisa i Claudii. Stali się tak popularni jak Dracula, byli zresztą bardzo do niego podobni. Wampiry u Anne Rice to istoty eleganckie, miłośnicy sztuki, erudyci. Potrafią uwodzić zarówno czarującym wyglądem, jak i rozmową.

Wampir był całkowicie biały i gładki, jakby wyrzeźbiony z kości, a jego twarz pozostawała nieruchoma, posągowa z wyjątkiem dwóch błyszczących, zielonych oczu, które bacznie spoglądały w dół na siedzącego młodego człowieka, podobne do dwóch płomieni umieszczonych w czaszce³¹.

Tak opisuje Lestata dziennikarz w pierwszej części cyklu Rice. Warto podkreślić, że podobnie jak u Le Fanu, doznania erotyczne zapewnia wampirom samo picie krwi – jej smak, ciepło, oraz czucie bicia drugiego serca i jego powolnego zamierania wywołują u wampira rozkosz. W *Kronikach Wampirów* przedstawiony jest także inny rodzaj wampirów. Autorka opisuje spotkanie arystokratycznego Louisa z wampirem ze wschodu Europy. Ten drugi zdecydowanie bardziej przypomina z wyglądu żywego trupa, zaś z zachowania – krwiożerczą bestię. Ów napotkany przez Louisa wampir ma gnijącą skórę, rozczochrane włosy, wielkie ślepie, brudne pazury. Jest zaniedbany i zachowuje się jak bezmyślne zwierzę – atakuje każdego, kogo napotka, jest żądny krwi za wszelką

³⁰ A. Sabat, *Kobiece demony śmierci w sztuce etruskiej*, „Nowy Filomata” 2005, nr. 1., s. 66.

³¹ A. Rice, *Wywiad z wampirem*, tłum. T. Olszewski, Poznań 1992, s. 7.

cenę. Louis dowiaduje się później, że wampiry ze wschodu Europy są inne, ponieważ mają skażoną krew³².

Jeśli mowa o różnych typach wampirów, nie sposób pominąć tutaj tzw. cyklu wiedźmińskiego Andrzeja Sapkowskiego. Znajdujemy tutaj takie istoty jak: wampir wyższy, alp, katan, mula, bruxa, nosferat, fleder i ekimma³³. Wszystkie posiadają swoje rodowody w mitologiach całego świata oraz interesujące cechy. Alp na przykład (nazywany także zmorą, występujący w mitologii germańskiej, utożsamiany także z inkubusem) występuje jako zarówno kobieta, jak i mężczyzna, potrafi też przybierać kształty zwierząt. Atakuje tylko podczas pełni i wgryzając się w ofiary, wstrzykuje im usypiającą substancję wywołującą koszmary. Bruxa potrafi powalić przeciwnika za pomocą fali dźwiękowej, śpiewa po wypiciu krwi. Występuje tylko pod postacią kobiety, atakuje zarówno w nocy, jak i za dnia. Posiada zdolność telepatii i zauroczenia. Swoją głosem wykorzystuje do zdobywania ofiar. Kolejny z wampirów Sapkowskiego, katan³⁴, to męski potwór, który pluje krwią na swoje ofiary i szczyrzy zęby, stąd nazywany jest także „wesołym wampirem”. Ekimma to wampir, który nie tylko pije krew, lecz również szarpie i pożera ciała swych ofiar. Podobnie postępuje fleder, jednak ten żywi się także trupami. Jest odrażający i szuka pożywienia na cmentarzach. Wampiry Sapkowskiego posiadają różne umiejętności, niektóre z nich atakują tylko nocą, inne także za dnia:

Kim jesteś? Myślę, że mulą³⁵ albo alpem. Zwyczajny wampir nie wyszedłby na słońce³⁶.

³² Wampir Armand wyjaśnia Loiusowi różnicę pomiędzy wampirami z „cywilizowanej” Europy i ze Wschodu. Wampiry ze Wschodu są bezrozumnymi bestiami, z którymi nie sposób się porozumieć. Jest to jednak znacznie rzadszy obraz wampira w literaturze

i filmie. Zwykle wampir wybiera swoje ofiary w sposób przemyślany, jest istotą inteligentną, elegancką, nie bezmyślnym potworem.

³³ Przykłady wampirów u A. Sapkowskiego: por. idem, *Chrzest ognia*, Warszawa 1999, ss. 146-147.

³⁴ Katan nie jest on rozpowszechniony pod tym imieniem, niemniej znany jako *vrykolakas* występował w folklorze średniowiecznej Grecji i później. Pił krew, co powodowało koszmary sennie u jego ofiar. O ile Katan na początku nazywany był faktycznie „wesołym wampirem” (być może jego wyobrażenie powstało na bazie przedstawień w sztuce czarownicy greckich – Mormolyke etc. – które były przedstawiane z upiornym uśmiechem i którymi straszono dzieci), o tyle w średniowieczu nazywano go raczej „spuchniętym” czy „rozdętym”.

³⁵ Mula lub Mullo - częściej występujący pod nazwą vlokoslak. To z kolei z folkloru serbskiego (i okolic, choć mitologie wspominają też o ich pochodzeniu z kultury

Poza tym w zależności od tego, czy mamy z wampirem wyższym, czy niższym, możemy spodziewać się różnych sposobów ataków i metod walki. Różnie także można się przed takimi stworzeniami chronić. Łączy je natomiast jeden element – picie krwi. Oczywiście najważniejszym z wampirów występujących w cyklu wiedźmińskim jest Regis, który stał się nie przeciwnikiem, ale kompanem Geralta. Postać ta jest traktowana z przymrużeniem oka, niejednokrotnie sam wampir kpi sobie ze stereotypów dotyczących jego pobratymców, na przykład jedząc obiad srebrnymi sztućcami. Opowiada także swoim towarzyszom, jak próbowali się go pozbyć prości wieśniacy. Nie odniosło to oczekiwanego skutku, nam jednak daje obraz typowych metod walki z wampirami znanych z literatury wcześniejszej:

Podziurawili mnie kołkami, odrąbali głowę, oblali wodą święconą i zakopali. Przedstawiacie sobie, jak się czułem po przebudzeniu³⁷.

Wampir Regis nie jest wrażliwy na słońce, nie musi również pić krwi – jest, jak sam mówi, abstynentem. Krew bowiem nie jest dla wampira takiego jak on gwarantem egzystencji, ale raczej czymś w rodzaju używki.

Podział na różne klasy wampirów stał się szybko bardzo popularny. Oprócz Sapkowskiego wykorzystywali go Stephen King (wampiry pierwszej, drugiej i trzeciej kategorii) czy Jacek Piekara (wampir czarny – kostropaty – wampir brunatny – krwiopijca – wymarły wampir siny – królewski – i niezwykle rzadki wampir cesarski) i wielu innych.

Omawiając literaturę poświęconą wampirom w ostatnich latach, nie sposób pominąć sagi *Zmierzch* amerykańskiej pisarki Stephenie Meyer, opowiadającej dzieje młodej Belli Swan, która zakochuje się w wampirze Edwardzie Cullenie. Warto zastanowić się, dlaczego ta dość prosta i mało oryginalna opowieść zyskała miliony fanów (szczególnie wśród młodzieży) w bardzo krótkim czasie i od razu doczekała się ekranizacji (która jest równie popularna jak książki). Wampiryzm został tutaj odarty z całego okrucieństwa oraz znamienia klątwy. Dotychczas bycie wampirem wiązało się z wyrzeczeniami. Wampir nie mógł płodzić potomstwa, nie mógł oglądać światła słonecznego, musiał żywić się krwią, nie mógł normalnie funkcjonować w społeczeństwie śmiertelników.

Romów). Piją krew i zjadają całe ofiary, zmieniają się w konie lub owce, mogą działać za dnia.

³⁶ A. Sapkowski, *Ostatnie Życzenie*, Warszawa 2001, s. 66.

³⁷ A. Sapkowski 1999, op. cit., s. 284.

Wampiry przedstawione w *Zmierzchu* w zasadzie niczym nie różnią się od zwykłych nastolatków. W zasadzie, bo są od nich piękniejsze i bardziej zdolne, wrażliwe na sztukę i muzykę. Ukochany bohaterki, wampir Edward, jest niezwykle przystojny, a także bardzo muzykalny. Rodzeństwo Cullenów to najlepsi uczniowie. Gdy wychodzą na słońce, nie zostają spaleni czy oparzeni – ich skóra błyszczy jedynie, jakby była pokryta drobinkami złota. Wampiry nie starzeją się, nie muszą pić krwi ludzi i mogą zupełnie normalnie funkcjonować w społeczeństwie, które nie jest w stanie odkryć prawdy o nich. Wampiry żyją w rodzinach tak samo jak ludzie, mają dokładnie takie same uczucie i bez problemu radzą sobie z żądzami (przynajmniej ci pozytywni bohaterowie). Atutem wampirów jest także oczywiście nadzwyczajna siła i szybkość oraz niezwykle wyostrzone zmysły. Bycie wampirem w powieściach Stephenie Meyer to bardziej nagroda niż klątwa.

Podsumowując te rozważania, podkreślić muszę, iż powieści wampirycznych powstawało i cały czas powstaje znacznie więcej niż te, na których skupiałam się w niniejszym artykule. Nie da się jednak omówić ich wszystkich, skoncentrowałam się więc na tych, które w moim odczuciu najbardziej wpłynęły na wizerunek wampira znany nam dzisiaj. Krwiopijca przeszedł ogromną metamorfozę – jego wygląd sięgał od potwornego po piękny. Teorie na temat pochodzenia wampirów również uległy zmianie – od klątwy, braku pochówku czy ugryzienia przez innego wampira, po zakaźną mutageną chorobę czy wadę genetyczną (u Andrzeja Pilipiuka). Niektórzy autorzy zakładali, że wampiry są po prostu odrębnym, współistniejącym z innymi gatunkiem (Andrzej Sapkowski) lub że przybyły z wszechświata równoległego (cykl *Nekroskop* Briana Lumleya). Początkowo łatwe do rozpoznania i zwalczania monstra z czasem zaczęły się przeobrażać, przyjmować coraz więcej ludzkich cech. Ewolucja postaci wampira sprawiła, że został on odarty z tajemniczości, przestała towarzyszyć mu dramatyczna aura klątwy. Wampiryzm stał się częścią popkultury, której nieodłączną cechą jest dążenie do szczęśliwego zakończenia. Przemiana wampira na przestrzeni wieków uczyniła go mniej fascynującym i podobnym do innych postaci, odbierając to, co było w nim zwierzęce i ponadnaturalne. Taki jednak los spotyka i inne postaci ze świata fantastycznego, które przetwarzane przez wieki dopasowują się do realiów kolejnych epok, przybierając rozmaite kształty.

Bibliografia:

Źródła:

- Homer, *Odyseja*, tłum. L. Siemieński, Wrocław 1992.
- Owidiusz, *Fasti- kalendarz poetycki*, tłum. E. Wesołowska, Wrocław- Warszawa- Kraków, 2008.
- Owidiusz, *Metamorfozy*, tłum. A. Kamieńska, Wrocław 2004.
- Rice A., *Wampir Lestat*, tłum. T. Olszewski, Poznań 2002.
- Rice A., *Wywiad z wampirem*, tłum. T. Olszewski, Poznań 1992.
- Sapkowski A., *Chrzest Ognia*, Warszawa 1999.
- Sapkowski A., *Ostatnie Życzenie*, Warszawa 2001.
- Stoker B., *Dracula*, tłum. M. Król, Kraków 2005.

Opracowania:

- Allen J., *Encyklopedia fantasy*, tłum. P. Lewiński, Warszawa 2006.
- Carus P., *The history of the devil and the idea of evil from the earliest times to the present day*, London 1900.
- Di Nola Alfonso M., *Diabeł*, tłum. I. Kania, Kraków 2001.
- Gennep A. van, *Obrzędy przejścia: systematyczne studium ceremonii: o bramie i progu, gościnności i adopcji*, tłum. B. Biały, Warszawa 2006.
- Graves R., *Mity greckie*, tłum. H. Krzeczkowski, Warszawa 1992.
- Grimal P., *Słownik mitologii greckiej i rzymskiej*, red. J. Łanowski, Wrocław – Warszawa – Kraków, 1990.
- Janion M., *Wampir. Biografia symboliczna*, Gdańsk, 2004.
- Kaczor K., *Geralt, czarownice i wampir. Recykling kulturowy Andrzeja Sapkowskiego*, Gdańsk 2006.
- Kaczor K., *Od Draculi do Lestata. Portrety Wampira*, Gdańsk 1998.
- Kowalski P., *Zwierozłəkoupiory, wampiry i inne bestie*, Kraków 2000.
- Lecouteux C., *Tajemnicza historia wampirów*, tłum. B. Spieralska, Warszawa 2002.
- Petoia E., *Wampiry i wilkolaki. Źródła, historia, legendy, od antyku do współczesności*, tłum. A. Pers et al., Kraków 2004.
- Plancy J. C., *Słownik wiedzy tajemnej*, tłum. M. Karpowicz, Warszawa – Kraków, 1993.

- Robbins R. H., *Encyklopedia czarów i demonologii*, tłum. M. Urbański, Warszawa 1998.
- Roux J. –P., *Krew, mity symbole i rzeczywistość*, tłum. M. Perek, Kraków 1994
- Sabat A., *Kobiece demony śmierci w sztuce etruskiej*, „Nowy Filomata” 2005, nr. 1, ss. 65-73.
- Sapota T., *Magia i religia w twórczości Lucjusza Apulejusza z Madaury*, Kraków 2001.
- Summers M., *The Vampire his kith and kin*, London 1928.
- Wołek A., *Erichto – strzyga, nekromantka, lamia?*, „Nowy Filomata” 2010, nr. 14, ss. 205- 211.
- Wołek A., *Harpie i strzygi czyli przodkowie współczesnych wampirów*, „Źródła Humanistyki Europejskiej” 2011, t. IV, ss. 59-72.
- Wołek A., *Powracający zmarli w literaturze starożytnego Rzymu*, „Nowy Filomata” 2011, ss. 227-235.

Abstrakt

Niniejszy artykuł jest próbą przekrojowego spojrzenia na postać wampira w literaturze. Punktem wyjścia dla rozważań są postaci o cechach wampirycznych, znane z mitologii różnych kręgów kulturowych (np. Grecja, Rzym, mitologia Słowian). Następnie omówione zostają najważniejsze (zdaniem autorki) postaci wampirów w literaturze, zaczynając od słynnej ballady Goethego i przechodząc do dzieł m.in. Polidorigo, Le Fanu, Stokera, Sapkowskiego. Prześledzenie rozwoju postaci wampira, który stopniowo z krwiożerczej bestii zmienia się w piękną, posiadającą uczucia istotę, pozwala jednoznacznie stwierdzić, iż krwio pijca przeszedł metamorfozę, która dostosowała go do potrzeb współczesnego odbiorcy.

Abstract

This article is an attempt to examine the images of vampires in the literature of various epochs. We start with showing the characters from ancient (e.g. Greek, Roman and Slavic) mythologies who had features typical for vampires. Afterwards we focus on the most famous and most important (in the author's opinion) vampires in literature. We begin with Goethe's ballad and next we discuss the vampires from novels of Polidori, Le Fanu, Sapkowski, Rice and others.

This look at the history of vampire who from the bloodthirsty beast changes slowly into a romantic lover helps us to reach the conclusion which says that the image of vampires in literature has changed and adapted to the needs of the contemporary recipients.